

ВІДГУК

***офіційного опонента – кандидата юридичних наук Шевердіної
Вікторії Ігорівни на дисертаційну роботу Сидоренка Анатолія
Олександровича на тему «Соціальний захист членів сімей
військовослужбовців», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 – «Право»***

Актуальність теми дослідження. Першочерговим завданням держави є забезпечення соціального захисту свого населення та створення умов для достатнього життєвого рівня людини в державі. Право на соціальний захист відноситься до найважливіших прав особи, яке повинно визнаватися та гарантуватися на рівні держави. У першій статті Конституції України визначається, що наша держава є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою. Низка статей (наприклад, статті 3, 36, 44, 46, 47, 48 Основного Закону) містить положення, які закріплюють засади соціального захисту населення. Так, ст. 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а держава, у свою чергу, відповідає перед людиною за свою діяльність. Основні права та свободи людини, у тому числі соціальні, не лише визнаються державою, а й захищаються нею. Тому діяльність держави щодо соціального захисту її громадян незалежно від статі, раси, кольору шкіри, гендерної ідентичності чи сексуальної орієнтації, політичних, релігійних та інших переконань, походження, віку чи стану здоров'я є її обов'язком. Зі змісту ч. 1 ст. 46 Конституції України випливає, що соціальним захистом громадянина є його право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Водночас

наведеним не враховується те, що окремі категорії населення потребують соціального захисту не лише через втрату можливостей самостійно та повноцінно забезпечувати своє існування, а й унаслідок виникнення об'єктивної необхідності в додатковому соціальному захисті з боку держави.

При цьому ефективність реалізації соціального напрямку розвитку держави напряму залежить від її політики, яка повинна бути спрямована на забезпечення соціальних прав усіх людей, які проживають у нашій державі, а особливо захистити окрему категорію населення, яка має певні особливості в своїй професійній діяльності, та членів їх сімей. До категорії населення, які потребують особливого соціального захисту належать військовослужбовці, діяльність яких напряму пов'язана з небезпекою для життя, та члени їх сімей. Особливо сьогодні, в умовах збройної агресії, економічної нестабільності та систематичної й планомірної трансформації України як держави європейського зразка, питання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей постає досить гостро.

Відтак дослідження соціального захисту членів сімей військовослужбовців набуває особливого значення й актуальності. Все це й зумовлює важливість та своєчасність проведеного Сидоренком А. О. дослідження.

Тема дослідження спрямована на виконання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, схвалених Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 та пов'язана з підготовкою змін до національного законодавства та безпосередньо стосується Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. Також робота спирається на акти Національної академії правових наук України, зокрема Пріоритетні напрямки фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, визначені Стратегією Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр., що затверджена постановою загальних зборів Національної

академії правових наук України від 26 березня 2021 р. № 12-21 тощо

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Зміст дисертації в цілому характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. За допомогою чітких визначень понять, проведеної систематизації та класифікації тощо, а також з урахуванням зарубіжного досвіду автору вдалося досить аргументовано висловити свої думки щодо особливостей соціального захисту членів сімей військовослужбовців, окреслити проблеми правового регулювання соціального захисту членів сімей військовослужбовців в Україні та запропонувати шляхи їх вирішення. Позиції, які формулює та відстоює автор дисертаційного дослідження ґрунтуються на останніх досягненнях правової науки. Варто зауважити, що наукові положення дисертаційної роботи об'єктивно відображають реальний стан правового регулювання соціального захисту членів сімей військовослужбовців.

Основні наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації, є теоретично обґрунтованими, що забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання, а саме: діалектичного, логіко-семантичного, методу системно-структурного аналізу, методів абстрагування й узагальнення, методів класифікації, групування, системно-функціонального, порівняльно-правового та формально-логічного. Перелічені методи використано у взаємозв'язку та взаємозалежності, що дозволило сформувати цілісну методологічну базу, а також забезпечило повноту й об'єктивність зроблених висновків. Вдалий вибір методів дослідження, аналіз і синтез наукової літератури, нормативно-правових актів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження, яке полягало в отриманні наукових результатів у вигляді наукових висновків щодо визначення правової природи та правового регулювання соціального захисту членів сімей військовослужбовців,

дозволили успішно розв'язати визначені завдання, а саме: з'ясувати зміст поняття та сутність соціального захисту членів сімей військовослужбовців; визначити й охарактеризувати принципи та розкрити нормативну базу соціального захисту членів сімей військовослужбовців; виокремити підстави й умови соціального захисту членів сімей військовослужбовців; визначити та розглянути гарантії захисту права членів сімей військовослужбовців на соціальний захист; охарактеризувати правове регулювання соціального захисту членів сімей військовослужбовців у зарубіжних державах; окреслити проблеми правового регулювання соціального захисту членів сімей військовослужбовців в Україні та запропонувати шляхи їх вирішення.

Сформульовані мета і завдання вказують на глибину наукового пошуку, його комплексний характер та інноваційний підхід здобувача до вирішення проблем комплексного загальнотеоретичного дослідження особливостей соціального захисту членів сімей військовослужбовців.

У процесі дослідження дисертантом було проаналізовано значний обсяг нормативного матеріалу, зроблено широкий огляд наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених у сфері права соціального забезпечення, трудового права, загальної теорії права, філософії, інших галузевих наук. Нормативну та емпіричну базу роботи склали Конституція України, закони та підзаконні нормативно-правові акти, якими регулюються питання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, низка міжнародних актів у сфері соціального захисту, окремі законодавчі акти зарубіжних держав, а також практика їх застосування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній доктрині соціального права комплексною науковою працею, в якій на підставі критичного ознайомлення з доробком фахівців у відповідній царині, опрацювання міжнародних соціальних стандартів, аналізу національного і зарубіжного законодавства розкрито теоретично-прикладні засади

соціального захисту членів сімей військовослужбовців. Це, у свою чергу, дозволило обґрунтувати низку нових теоретичних положень, опрацювати практичні рекомендації і пропозиції з питань, що піддались вивченню і запропонувати авторський погляд на організаційні форми соціального захисту розглядуваної категорії суб'єктів права та відповідний правовий механізм їх реалізації.

У дисертації *вперше* виділено та комплексно охарактеризовано сутність соціального захисту членів сімей військовослужбовців, що виражається в такому: 1) це важлива складова соціальної держави, та її соціальної політики в цілому; 2) є одним із різновидів соціального захисту населення в цілому, та державної соціальної підтримки; 3) розглядається як функція держави у сфері соціального захисту; 4) аспекти та напрямки соціального захисту членів сімей військовослужбовців визначається специфікою військової служби; 5) особливе завдання здійснення соціального захисту членів сімей військовослужбовців – забезпечення можливостей для нормальної життєдіяльності та подальшого втілення планів кожною особою; 6) особлива мета соціального захисту членів сімей військовослужбовців – забезпечення умов для реалізації соціальних гарантій, передбачених законодавством України; 7) це різновид соціально-захисної діяльності держави, яка спрямована на запобігання негативних наслідків по відношенню до членів сім'ї військовослужбовця; 8) соціальний захист членів сімей військовослужбовця розглядається як важливий чинник підвищення рівня боєздатності кожного конкретного військовослужбовця; 9) особливий суб'єкт отримання соціального захисту – члени сім'ї військовослужбовця, з якими мають проводити роботу, та в якого виникає право на отримання соціального захисту, соціального забезпечення пільг та відповідних державних гарантій; зазначено про доцільність в умовах воєнного стану перегляду основних принципів, які мають бути покладені в основу соціального захисту військовослужбовців, серед яких мають бути сформовані принципові положення забезпечення

здійснення соціального захисту не тільки самого військовослужбовця, а й членів його сім'ї, як окремих суб'єктів соціального захисту; систематизовано основні умови соціального захисту членів сімей військовослужбовців, а саме: 1) наявність відповідного законодавства в указаній сфері, його стабільність, динамізм і мобільність; 2) соціальна зумовленість законів; 3) безумовність здійснення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; 4) чітке розуміння чинників, які впливають на формування соціальної політики у сфері соціального захисту членів сімей військовослужбовців; 5) здійснення соціального моніторингу захисту прав членів сімей військовослужбовців на постійній основі; 6) створення ефективного механізму соціального захисту та соціального забезпечення членів сімей військовослужбовців уповноваженими на це органами, органами місцевого самоврядування та державою загалом; 7) індивідуальний (адресний) підхід до кожного отримувача соціального захисту з числа членів сім'ї військовослужбовців; 8) наявність відповідного фінансування соціальних програм та соціального захисту членів сім'ї військовослужбовців; на основі досвіду Ізраїлю обґрунтовано важливість упровадження в національну систему соціального захисту батьків військовослужбовця, який загинув чи пропав безвісти, допомоги батькам із лікуванням безпліддя, якщо вони хочуть мати іще одну дитину або оплату послуг сурогатної матері, а для вагітних дружин військовослужбовця – надання доплат на період вагітності з сьомого місяці вагітності й до кінця вагітності в чітко визначеній сумі, наприклад, у розмірі прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб.

У дисертаційній роботі *удосколено*: категоріально-понятійний апарат щодо термінологічного розуміння сутності поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців» як один із важливих напрямків соціальної політики держави, яка має своїм спрямуванням створення умов для соціального захисту членів сім'ї військовослужбовця, що визначається специфікою військової служби,

здійснення соціального захисту не тільки самого військовослужбовця, а й членів його сім'ї, як окремих суб'єктів соціального захисту; систематизовано основні умови соціального захисту членів сімей військовослужбовців, а саме: 1) наявність відповідного законодавства в указаній сфері, його стабільність, динамізм і мобільність; 2) соціальна зумовленість законів; 3) безумовність здійснення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; 4) чітке розуміння чинників, які впливають на формування соціальної політики у сфері соціального захисту членів сімей військовослужбовців; 5) здійснення соціального моніторингу захисту прав членів сімей військовослужбовців на постійній основі; 6) створення ефективного механізму соціального захисту та соціального забезпечення членів сімей військовослужбовців уповноваженими на це органами, органами місцевого самоврядування та державою загалом; 7) індивідуальний (адресний) підхід до кожного отримувача соціального захисту з числа членів сім'ї військовослужбовців; 8) наявність відповідного фінансування соціальних програм та соціального захисту членів сім'ї військовослужбовців; на основі досвіду Ізраїлю обґрунтовано важливість упровадження в національну систему соціального захисту батьків військовослужбовця, який загинув чи пропав безвісти, допомоги батькам із лікуванням безпліддя, якщо вони хочуть мати ще одну дитину або оплату послуг сурогатної матері, а для вагітних дружин військовослужбовця – надання доплат на період вагітності з сьомого місяці вагітності й до кінця вагітності в чітко визначеній сумі, наприклад, у розмірі прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб.

У дисертаційній роботі *удосконалено*: категоріально-понятійний апарат щодо термінологічного розуміння сутності поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців» як один із важливих напрямків соціальної політики держави, яка має своїм спрямуванням створення умов для соціального захисту членів сім'ї військовослужбовця, що визначається специфікою військової служби, виконує особливе завдання, яке полягає в

наданні можливостей для нормальної життєдіяльності особистості, має конкретну мету та ціль, у тому числі й відновлення фізичних і психічних сил таких осіб, створення всіх необхідних умов для їх подальшого нормального життя та є важливим чинником підвищення рівня боєздатності кожного конкретного військовослужбовця; підхід до визначення членів сім'ї військовослужбовця як суб'єкта отримання соціальних гарантій та соціального захисту в Україні, шляхом виділення їх в окрему категорію осіб, які підпадають під категорію соціально вразливих осіб. Адже як окрема категорія осіб, які підлягають соціальному захисту члени сім'ї військовослужбовців фактично не виділені, а їх розгляд здійснюється виключно в контексті з конкретним військовослужбовцем, з яким вони перебувають у складі сім'ї; пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері соціального захисту членів сімей військовослужбовців та прийняття окремого закону щодо соціального захисту членів сімей військовослужбовців; підхід до визначення підстав здійснення соціального захисту членів сімей військовослужбовців;

Набули подальшого розвитку: обґрунтування необхідності чіткого визначення та закріплення поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців» на законодавчому рівні; пропозиції щодо розширення трудових гарантій для членів сімей, які доглядають за непрацездатною особою з числа колишніх військовослужбовців, які отримали інвалідність у зв'язку з своєю професійною діяльністю та потребують постійного догляду, а також щодо врегулювання питання усунення від отримання соціального захисту певних категорій осіб, які законодавством мають на це право; пропозиції, сформовані на основі досвіду США, Хорватії, Канади, Австралії, Кореї, Ізраїлю, Великобританії в питаннях посилення соціального захисту членів сімей військовослужбовців, зокрема щодо впровадження конкретних посадових осіб, які вповноважені на здійснення заходів із соціальної підтримки членів сімей військовослужбовців у тому числі й військових омбудсменів,

реалізації програм соціальної підтримки членів сімей військовослужбовців із залученням міжнародних організацій та установ, неурядових і благодійних організації тощо.

Загалом наукова новизна визначається сучасною постановкою проблеми, дослідженням нових ідей та тенденцій в аспекті теми дисертації. У роботі дістали подальший розвиток раніше проаналізовані положення, а також сформульовані нові наукові тези й висновки, запропоновані автором особисто та подані ним до захисту.

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням дає підстави для висновку про те, що автором майже в повній мірі вирішено зазначені вище завдання та досягнута мета дослідження та вперше у вітчизняній доктрині права соціального забезпечення здійснено комплексне теоретико-правове дослідження, в якому на підставі вивчення зарубіжного досвіду, аналізу судової практики щодо особливостей соціального захисту членів сімей військовослужбовців, осмислення наукових надбань учених у цій царині, запропоновано реальні кроки для встановлення дієвого правового регулювання соціального захисту членів сімей військовослужбовців. Обсяг дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам. Сформульовані в дисертації наукові положення та висновки є загалом обґрунтованими і достовірними. Автором для обґрунтування власних висновків і пропозицій використано достатню кількість джерел, що свідчить про глибину наукового пошуку і забезпечує комплексний розгляд поставлених завдань.

Повнота викладу одержаних результатів. Усі основні наукові ідеї, положення та висновки дисертації повною мірою є апробованими, доступними широкому науковому загалу. Результати наукового пошуку знайшли відбиття в трьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, в одній науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, а також у тезах 3 доповідей і наукових повідомлень, оприлюднених на наукових конференціях.

Висновки, пропозиції і рекомендації, що містяться у дисертації, мають безперечне теоретичне і практичне значення та можуть бути використані: у *науково-дослідній роботі* – для розвитку положень науки соціального права з метою поглиблення подальших досліджень проблем, які виникають щодо визначення та закріплення аспектів соціального захисту членів сімей військовослужбовців; у *нормотворчій діяльності* – у процесі прийняття нових та підготовки змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів, які закріплюють соціальних захист та конкретні соціальні гарантії членів сімей військовослужбовців; у *правозастосуванні* – для вдосконалення практичної діяльності органів державної влади, уповноважених на забезпечення та реалізацію державної політики щодо встановлення та реалізацію соціального захисту членів сімей військовослужбовців; в *освітньому процесі* – під час підготовки методичних розробок, підручників та навчальних посібників з дисципліни «Право соціального забезпечення», «Соціальне забезпечення», «Військове право» тощо.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Водночас, як і при дослідженні будь-якої складної і нової проблематики, в зазначеному дисертаційному дослідженні містяться дискусійні положення, які можуть стати підґрунтям наукової дискусії та напрямками подальшої розробки даної проблеми.

1. У підрозділі 1.1. «Поняття та сутність соціального захисту членів сімей військовослужбовців» дисертаційної роботи зроблено висновок, що «серед основних ознак соціального захисту членів сімей військовослужбовців слід назвати: 1) урахування умов і ситуацій, що сприяють виникненню юридичних фактів для здійснення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; 2) наявність спеціального законодавства, яке визначає особливості соціального захисту даної категорії осіб; 3) державна політика щодо соціального захисту військовослужбовців має враховувати також соціальний захист членів їх

сімей; 4) даний соціальний захист включає в себе пільги, гарантії, а також інші види матеріального забезпечення».

Виходячи із наведеної тези «соціальний захист членів сімей військовослужбовців включає в себе пільги, гарантії, а також інші види матеріального забезпечення». І якщо соціальним гарантіям було приділено увагу, то зовсім мало сказано про пільги. Водночас вважаємо під час дослідження цього питання доцільно було б більше уваги приділити характеристиці соціальних пільг.

2. У підрозділі 1.1. «Поняття та сутність соціального захисту членів сімей військовослужбовців» дисертаційної роботи зазначається, що члени сімей військовослужбовців є особливим суб'єктом права соціального забезпечення. При цьому зовсім не розкривається це питання, зокрема хто такі суб'єкти права соціального забезпечення, їх характерні ознаки та чому саме членів сімей військовослужбовців віднесено до особливих суб'єктів права соціального забезпечення. Переконавши розкриття цього питання значно б підвищило цінність проведеного дослідження.

3. Також у дисертаційній роботі доцільно було б не лише окреслити нормативно-правові акти, в яких закріплюються основні аспекти соціального захисту членів сімей військовослужбовців, а й розглянути етапи становлення й розвитку правової регламентації соціального захисту даної категорії осіб, зокрема, виявити їх особливості та закономірності. І це зрозуміло, адже історико-правовий процес – це особлива категорія правового пізнання, що виражає процес безперервного і нескінченного руху права, тривалість і послідовність зміни якісно відмінних етапів, стадій або фаз у ході історико-правового руху. Пізнавши минувшину, було б простіше дати рекомендації на майбутнє, зокрема стосовно соціального захисту такої категорії суб'єктів права соціального забезпечення як члени сімей військовослужбовців.

4. Також судячи зі списку використаних джерел, здобувач під час написання наукової роботи проаналізувала велику кількість наукових робіт

інших учених, як у галузі права соціального забезпечення, так і інших галузей права і це заслуговує на схвалення. Водночас аналізуючи погляди інших науковців щодо досліджуваного питання, доцільно було б виловлювати також більше власну точку зору.

Водночас висловлені пропозиції та зауваження в більшій мірі є переважно дискусійними та не створюють суттєвого впливу на високий рівень виконаної дисертаційної роботи. Теоретичні результати й наукові положення, які містяться в даній дисертації характеризуються єдністю змісту і свідчать про особистий вклад дисертанта в науку права соціального забезпечення.

Крім того, висловлені зауваження не ставлять під сумнів значимість роботи, достовірність її висновків, наукову новизну та вагомість одержаних результатів з урахуванням фундаментальності проблематики. Необхідно визнати, що в дисертаційному дослідженні Сидоренка Анатолія Олександровича здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, яка полягає у визначенні поняття та сутності соціального захисту членів сімей військовослужбовців, його принципів та нормативно-правової бази, а також з'ясуванні проблем правового регулювання у зазначеній сфері та внесення пропозицій щодо шляхів їх усунення.

Загальний висновок. Дисертаційна робота виконана на високому теоретичному рівні, матеріал дисертації викладено в логічній послідовності, всі висновки отримали необхідну й достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими. За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження Сидоренка А. О. відповідає обраній ним спеціальності 081 – «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим НАЗЯВО вимогам.

Керуючись вищевикладеним робимо висновок, що дисертація Сидоренка Анатолія Олександровича тему «Соціальний захист членів сімей військовослужбовців», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р.), п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44, а її автор, Сидоренко Анатолій Олександрович, заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081-Право.

Офіційний опонент:

Кандидатка юридичних наук,
в.о. молодшого наукового співробітника
сектору конституційного та адміністративного права
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування Національної
академії правових наук України

Вікторія ШЕВЕРДІНА

[Handwritten signature]

[Handwritten signature: Ч. Сидоренко]